

UZ DRUGO IZDANJE KNJIGE MIRJANE GROSS,
HISTORIJSKA ZNANOST*Mladen Švab*

Prvo izdanje: Mirjana Gross, *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi*, Pos. izd. 3, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1976, str. 377. Recenzenti Bogo Grafenauer i Jaroslav Šidak. Knjizi je dodan »Pokušaj bibliografije historijskih djela prevedenih na hrvatski ili srpski jezik«, 361—366, koji je izradila Štefanija Popović. Osim ovog Pokušaja bibliografije, knjiga se sastoji od dviju cjelina — pregleda historiografije »s isključivo metodološkog gledišta kako bi se bolje objasnili suvremeni ključni, metodološki problemi« (8) i dijela s naslovom *Metodologija* — kojima prethodi predgovor, 7—9, i uvod, 11—30. Na kraju je kratak sažetak na engleskom jeziku, 353—359, te kazalo imena, 367—377.

Drugo je izdanje izdala SN Liber sredinom ožujka 1980. Na naslovnoj, nepaginiranoj strani ovo je izdanje označeno kao II izmijenjeno i dopunjeno. Tiskano je u tehnici fotosloga, tako da u potpunosti odgovara str. 11—352 prvog izdanja. Na str. 10 je predgovor II^{ed} u kojem se navodi da to nije izmijenjeno izdanje. Dopuna se sastoji od samo jednog dodatka: »O osnovnim metodološkim problemima historijske znanosti na kraju sedamdesetih godina«, 353—367 [tekst dopune je bez ikakvih promjena objelodanjen u *Časopisu za suvremenu povijest* (dalje ČSP) I, Zagreb 1980, 97—112], i dopune bibliografije knjigama izašlim 1976—1979, 368—374. Slijedi engleski sažetak, 375—381, nepromijenjen, a isto vrijedi i za kazalo imena, 382—392.

S dva odlomka iz *Historijske znanosti* čitalac se mogao upoznat i ranije, jer su objelodanjena u *Časopisu za suvremenu povijest*.¹

¹ Prvi je »Opravdanja tradicionalne historije i počeci njene krize potkraj 19. i na početku 20. stoljeća«, ČSP II, 1974, 93—144, s bilješkom uz naslov kojom se čitalac upoznaje da Mirjana Gross radi na knjizi s radnim naslovom »Historija nekad i sad« (93), te da je to prva verzija teksta, bez bilježaka, s popisom izvora i literature. Drugi se odlomak može naći u ČSP II, 1975, 71—99, »Historija i društvene znanosti«, s autoričinom napomenom da je izostavljena geografija zbog teškoća s literaturom, ali ovaj put s bilješkama. U knjizi nema napomena da su ova poglavlja već negdje objavljena. Uklapanjem u knjigu ti su odlomci unekoliko izmijenjeni. Prvi je odlomak podijeljen u dva dijela (108—112 i 181—186), prema nacionalnoj podjeli historiografijâ, a neznatno je proširen dio o američkoj historiografiji. Razumljivo je da je zaključak u ČSP i knjizi prilagođen zahtjevima koje nameće mjesto objelodanjivanja. Neke formulacije su u knjizi preciznije, bez bitnijih promjena, a ima i stilističkih zahvata. Drugi odlomak je također podijeljen (I,

Odvažiti se ne samo na pokušaj izrade priručnika za studente povijesti, već i nastojati iskupiti stajalište da je »[...] za napredak naše historijske znanosti potrebno dati sustavnu, makar i površnu obavijest o današnjem razvojnom stupnju metodologije historije [...]«, 7, zavrčuje priznanje zbog golemog truda koji je Mirjana Gross uložila u svoje djelo. Do kraja 1980. ono nije bilo ocijenjeno adekvatno svojoj važnosti, a pojavilo se čak i njegovo drugo izdanje, što pokazuje nesumnjiv interes čitalaca za tu problematiku.

Na pojavu Historijske znanosti upozorila je Ljerka Racko u tekstu² u kojem su pregnantno izloženi neki bitni problemi što ih M. Gross pokreće. Da to djelo nije prošlo nezapaženo, ukazuje i osvrt na nj Michaela B. Petroviča³ s prikazom diskusije koja se pavela između M. Gross i Branislava Đurđeva. Đurđev daje opširniju ocjenu Historijske znanosti,⁴ nakon koje će se razviti diskusija koju držim promašenom iz više razloga. Kritika te knjige moguća je samo uz neke pretpostavke, kojima tekstovi Đurđeva ne udovoljavaju. Genetički strukturalizam koji je prihvatila M. Gross u Historijskoj znanosti može se podložiti kritici, ali ne tako da je se optuži da ne usvaja stajališta Đurđeva. Drugi je put utvrditi da li je primijenjena koncepcija u radu koherentna i/ili dosljedno provedena — što Đurđev nije uradio.

307—317 i II, 318—344) i s istim naslovom pretiskan u knjizi gotovo bez ikakvih promjena — rijetki su čak i stilistički zahvati — jedino je unesena obradba geografije.

² Historijska znanost danas. U povodu knjige M. Gross: Historijska znanost, Oko br. 130, Zagreb 10—24. III 1977, 21.

³ Structural History and Yugoslav Marxism, Slavic Review, vol. 39, br. 2, 1980, 292—296. Zbog nepristupačnosti nekih drugih inozemnih časopisa, u kojima je također, prema neprovjerljivim obavještenjima, bilo osvrta na knjigu M. Gross, oni se ne navode.

⁴ Povodom jednog priručnika za istoriju istoriografije i istorijsku metodologiju, Prilozi XIII, 13, Institut za istoriju, Sarajevo 1977, 355—372.

U listopadu 1977. održan je Kongres povjesničara u Novom Sadu i kao rezultat održanih referata diskusija se nastavila. Objavljuje se u dijelovima referat M. Gross, Postoji li kriza istorije, Politika br. 22999, Beograd 15. X 1977, 14. Slijedi replika Smiljane Đurović, U čemu je suština »krize istorije«, Politika br. 23006, Beograd 22. X 1977, 14, u kojoj s identičnih pozicija kao i Branislav Đurđev pristupa problemima iz knjige i referata M. Gross. Negativno intoniran tekst Smiljane Đurović ne iznenađuje. Ona slijedi shvaćanja Branislava Đurđeva o nekim pitanjima povijesti, pokušavajući ih primijeniti u svojoj disertaciji, Prva marksistička istoriografska škola u svetu. Škola Pokrovskog u SSSR-u, Beograd 1976, koju zbog njene kasne pojave 1976. M. Gross nije mogla upotrijebiti za obradbu te pojave, što ona i navodi, 204, bilj. 3. (U svojoj knjizi je S. Đurović ostala velik dužnik jer nije iznijela u čemu se sastoji marksističnost te škole, a to bi bilo daleko važnije no što je upoznavanje na više mjesta s ocjenama koje je ta škola dobivala u SSSR-u od službenih, nekoliko puta mijenjanih, stajališta u njihovim povijestima historiografije.)

Diskusiju nastavlja B. Đurđev, Strukturalizam i »kriza istorije«, Povodom VII kongresa istoričara u Novom Sadu, Dijalog 3, Sarajevo 1977, 115—129, ponovo

Ako i prihvatimo neumitnu činjenicu da će do uspona predznanstvena stupnja povijesti u povijesnu znanost proteći određeno vrijeme, ipak se ne možemo složiti s naslovom koji svojem radu M. Gross daje — Historijska znanost, razvoj, oblik, smjerovi — jer sadržaj knjige ne ispunjava u potpunosti naslov. *Historijska znanost*, čak ako je nazovemo samo (društvenom) humanističkom disciplinom, što, držim, znatno bliže određuje stvarnost historiografije i to, dakako, samo u njezinim vrhunskim dometima, mora udovoljavati nekim kriterijima. U predgovoru autorica ističe da je »potrebno dati sustavnu, makar i površnu obavijest o današnjem razvojnom stupnju metodologije historije« (potrcrtao M. Š.). Jasno je da se u okviru jedne knjige toga obujma ne može dati *sustavna i nepovršna* obavijest o razvojnom stupnju metodologije povijesti. Ta površnost se može poistovjetiti s kompilatorskim obilježjem čitava djela — što autorica i sama ističe. U dijelu o metodologiji povijesti, Grossova temelji svoja stajališta, ocjene i shvaćanja na djelu poljskog ekonomskog povjesničara Jerzya Topolskog, *Metodologia historii*, Warszawa ²1973. Mirjana Gross je toliko jasno istakla u kojoj mjeri slijedi to djelo, da je optužba Đurđeva potpuno bespredmetna. Treba požaliti što se on nije zapitao, u kojoj mjeri su učestala pozivanja na Topolskog i zaključci koje M. Gross temelji na tom djelu zaista u skladu sa stajalištima Topolskog samoga.⁵

---

isti tekst u ČSP I, 1978, 91—104, i u knjizi B. Đurđev, *Razvitak čovečanstva i društvo* (dalje *Razvitak*), Odabrane stranice, knj. 1. Novi Sad 1980, 268—281, s nekim dopunama.

M. Gross, *Metodološki problemi strukturalne historije s posebnim obzirom na stupanj razvoja jugoslavenske historije*, ČSP I, 1978, 71—89 (referat iz Novog Sada donesen u cjelini). Isti tekst se može naći i u Jugoslovenskom istorijskom časopisu (dalje JIC) 1—4, Beograd 1978. [kraj 1979], 24—45, jedino je dodan sažetak na njemačkom jeziku. Slijedi odgovor B. Đurđevu: M. Gross, *Je li historija društvena ili prirodno-historijska znanost?* ČSP I, 1978, 105—129. Replicira B. Đurđev, *Istorija ljudi ne može biti potpuna negacija njihove prirodnosti, nego...* (Kako Mirjana Gross tumači »moje« shvatanje istorije), Prilozi XIV, 14—15, Institut za istoriju, Sarajevo 1978, 441—470, i ponovo u knjizi *Razvitak*, 282—310, gdje se Branislav Đurđev, 282, bilj. 1, tuži na redakciju ČSP da je kod prenošenja njegova teksta iz *Dijaloga, Strukturalizam i »kriza historije«*, tekst tiskala sa svim tiskarskim pogreškama, a pri čitanju ove njegove knjige može se pronaći čitav niz slagarskih i korektorskih propusta. Samo Errata zauzimaju tri stranice, a nisu ni približno ispravljeni svi takvi propusti.

Slijedi prilog M. Gross, *Koji su zapravo osnovni problemi naše historijske znanosti?* Prilozi XV, 16, Institut za istoriju, Sarajevo 1979 [početak 1980], 239—261.

Čini se da je došlo do završetka ove diskusije s dva kraća priloga: B. Đurđev, *Riječ-dvije* povodom odgovora Mirjane Gross, Prilozi XVI, 17, Institut za istoriju, Sarajevo 1980. [sredina 1980], 305—308, gdje je među ostalim našla mjesto i ova izjava: »A volio bih da vidim ko će mi objasniti šta M. Gross zapravo zastupa«, 307, i M. Gross, *Dva nespojiva svijeta*, *Ibid.* 309—310.

⁵ Na žalost, tu usporedbu nisam mogao izvršiti zbog nepristupačnosti njegova djela.

II

U prvom dijelu uvodnog poglavlja »Funkcija historije u suvremenoj društvenoj praksi«, 13—20. M. Gross se zalaže — svjesna da je to ideal — za to da »znanstvena historija« treba da bude temelj za uobličavanje historijske svijesti suvremenog društva okrenuta budućnosti na putu njegove mijene. U drugoj glavi uvida Res gestae i Historia rerum gestarum, 21—30, nakon kratka pregleda shvaćanja naziva *historija* od Grka naprijed, daje distinkciju i obrazlaže svoju uporabu naziva *historija* za svako bavljenje prošlošću, a naziva *povijest* samo za prošlost, potkrepljujući to željom da ne dođe do zabune i krivih tumačenja ako bi bio upotrijebljen samo jedan naziv za različite sadržaje. Držim da je uvijek iz konteksta moguće razlučiti o kojem se sadržaju radi. Jedino opravdanje može se naći u tome što je to ipak priručnik i za studente. Na kraju uvida autorica interpretira marksizam primijenjen u povijesnoj disciplini kao genetičko-strukturalni smjer, upirući se o Topolskog, kao jedini izlaz iz krize povijesti. Jer, zaista, ako su neke discipline, primjerice lingvistika, zahvaljujući strukturalističkom pristupu i reinterpretirajući svoju građu učinile golem pomak, zašto to ne bi pokušali i povjesničari? Da li je to jedini i najprimjereniji put? Postoje i neki drugi, naizgled teži. O tome kasnije pri odgovoru zašto ne kriza povijesti već kriza povjesničara tj. njihova sve jačeg i užeg specijaliziranja.

Dio knjige o povijesti historiografije (33—210) podvrgnut je periodizaciji: stari vijek, srednji vijek, humanistička historiografija, utjecaji reformacije i protureformacije, erudicija kao posebna disciplina, doba prosvijećenosti; XIX stoljeće, doba tradicionalne povijesti, i XX stoljeće obrađena su po drugom načelu, tj. prema zemljama, a ne više kao jedinstven proces.

Onome tko se smatra suviše uskim specijalistom (7), pa nije u stanju »šire obuhvatiti cijelo bogatstvo teorije znanosti«, 7—8, još će biti teže obuhvatiti historiografiju od starog vijeka do kraja XVIII st. Činjenica da ne postoji jedna sveobuhvatna povijest historiografije, ne opravdava je. Nije moguće uraditi pregled historiografije s »isključivo metodološkog stajališta« ako se ne posjeduje na originalnim djelima akumulirano znanje, specijalno poznavanje cjelokupne povijesti historiografije, jer većina autora povijesti historiografija o koje se M. Gross oslanja ne dijeli njezino shvaćanje povijesti. Odatle niz neskladnosti ili suviše šablonskih ocjena u tekstu.

Ovaj pregled povijesti historiografije za suvremene je studente povijesti, na žalost, preopširan. Izabrana su imena bez vlastitoga kritičkog kriterija koji u djelu te vrste mora biti samo i isključivo kriterij vlastita nazora, a ne preuzet od različitih autora.

Prikazujući starovjekovnu historiografiju Grčke i Rima, M. Gross upućuje isključivo na prijevode. Uglavnom su to prijevodi fragmenata pojedinih djela i rezultat su potreba klasičke filologije, pa su dakle nastali po drugim kriterijima.⁶ Slično je i s upućivanjem na literaturu, rađenu za potrebe književnosti

⁶ Njihovu bibliografiju postupno objavljuje Zlatko Šašelj, *Latina et Graeca*, od br. 10, 1977, dalje.

ili srodnih disciplina.⁷ Za bibliografiju o antičkoj historiografiji upućuje na djelo Boge Grafenauera.⁸ Izbor spomenutih djela antičke historiografije trebao je biti temeljitiji u obradbi i znatno brojniji, opširniji, jer ovako postoji opasnost da obradba novijih razdoblja naprosto ostane visjeti u zraku, da je neutemeljena i nepovezana s ranijim razvojnim nitima, s izvorištima, te da studenti dobiju potpuno iskrivljenu sliku tj. da steknu uvjerenje da antička historiografija nema veću važnost.⁹

Historiografija srednjeg vijeka sabljena je u Prokrustov krevet od svega deset stranica (44—54), i to kako ona latinskoga jezičnog kruga tako i grčkim jezikom pisana bizantinska historiografija. Literatura na temelju koje je M. Gross izradila prikaz latinske srednjovjekovne historiografije naizgled je opširnija, ali uza sve to nisu upotrijebljena ova osnovna djela: M. Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters I—III*, München, 1911—1931, A. Potthast, *Bibliotheca historica medii aevi I—II*, Berlin 1895—96, novo još nezavršeno djelo koje obuhvaća i sve bizantinske izvore *Repertorium fontium historiae medii aevi, primum ab A. Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum I—IV (A—Gey)*, Romae 1962—1974, te W. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des dreizehnten Jahrhunderts I i II*, Berlin 1886. i novije, meni nepristupačno, popravljeno i dopunjeno izdanje Wattenbach-Levison. Za prikaz bizantinske historiografije nije upotrijebljeno djelo K. Krumbachera, *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches*, München 1897, i njegova novija dopuna M. E. Colona, *Gli storici bizantini dal IV al XV secolo I, Storici profani*, 1956. Neupotrebljavanje ovih kapitalnih priručnika izrađenih na originalnim djelima srednjovjekovne historiografije, ne može se opravdati.

U prikazu historiografije srednjeg vijeka autorica polazi od prekretnog momenta — pojave kršćanstva i ne mala utjecaja koji je ono imalo na historiografiju obilježavajući je i prožimajući svojim shvaćanjima. Samo djelomično je u pravu kada dijeli zapadnu (latinsku) i istočnu (grčku) historiografiju, a to vrijedi i za odvojeno prikazivanje antičke grčke historiografije i njezina srednjovjekovnog nastavka. Eto prekrasnog primjera za zaista pravi prikaz procesa u dužem vremenskom razdoblju, a uz to i sinkronijskog povezivanja nekih zajedničkih pojava u istodobnom življenju istočne i zapadne historiografije. Na primjerima pojedinih autora i njihovih djela istaknuti su glavni rodovi srednjovjekovne historiografije, a iz »vanevropskog kruga« jedini je Ibn Haldun zaslužio da ga se uključi (usp. R. Iveković, *Realistički racionalizam Ibn Halduna*, *Kulturni radnik*, 1978, 1, 174—179).

⁷ Miloš Đurić, *Istorija helenske književnosti*, gdje je obuhvaćena i povijest, tada grana književnosti, ali ipak ne s težištem na povjesničarima.

⁸ *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1960. (skripta), 1972. Autor je najavio prerađeno izdanje za 1975, ali ono do V mj. 1983. nije izašlo.

⁹ Zanimljivo je kako i B. Đurđev drži da je prikaz historiografije starog i srednjeg vijeka uglavnom dostatan.

Poglavlje koje je M. Gross nasloвила »Prvi koraci prema znanosti« (16—18. st.), 55—74, podijelila je na odsječke: Humanistička historiografija, Utjecaj reformacije i protureformacije na razvoj historijske erudicije, Historijska erudicija kao posebna disciplina, te Historiografija u razdoblju prosvijećenosti. Općenite karakteristike historiografije humanizma poslužile su kao uvodni dio u to poglavlje, da bi zatim navela, s najnužnijim podacima i uputnom literaturom, nekolicinu humanističkih povjesničara: L. Bruni, F. Biond, L. Valla, N. Machiavelli, F. Guicciardini i J. Bodin.

Posljednjeg od tih humanista, dovoljno poznata pravnicima, M. Gross smatra prvim koji je formulirao »misao o metodologiji historije kao predmetu posebnog razmatranja« (59). Tu tvrdnju razrađuje na glavnim postavkama njegovog djela *Methodus ad facilem historiarum cognitionem*, Paris 1566, zaključujući da »njegova djelatnost znači prvi korak na putu historije prema samostalnoj disciplini«, 60.

Tvrdnja o prvenstvu Jeana Bodina nije točna. Griješka je utoliko teža što se radi o čovjeku našega podrijetla, Francescu Patritiu (Frane Petrić), a njegovo se djelo *Della Historia diece dialoghi*, Venecija 1560, nalazi u Sveučilišnoj i nacionalnoj biblioteci u Zagrebu pod signaturom R-II F-8°-315. Potkraj 1980. dobili smo i dvojezično talijansko-hrvatsko izdanje: Frane Petrić, *Deset dijaloga o povijesti* (dalje *Deset dijaloga*), Pula—Rijeka 1980, Čakavski sabor, Istra kroz stoljeća, drugo kolo, knj. 7, u prijevodu Krešimira Čvrlička i s uvodnom studijom Franje Zenka. Spomenuto Petrićevo djelo je bilo tema disertacije Franza Lamprechta, *Zur Theorie der humanistischen Geschichtsschreibung. Mensch und Geschichte bei Francesco Patrizio*, Zürich 1950, koja kod nas nije prošla nezapaženo. Uzrok propusta treba tražiti u načelu da se prilozi iz časopisa ne uzimaju u obzir. Promaknuće ovog Petrićeva djela, koje je kako prikazivač ističe »Vorläufer« Bodinu, teško je pojmiti jer je disertacija o njemu prikazana u centralnom njemačkom i centralnom hrvatskom časopisu,¹⁰ a u potonjem, i to baš u istom broju, surađuje i M. Gross prikazujući *Historische Zeitschrift* o stotoj obljetnici izlaženja.¹¹

Petrićevo djelo samo opovrgava tvrdnju o prvenstvu J. Bodina, koji u svoje djelo¹² uvrštava i latinski prijevod Petrićevih Dijaloga. Na temelju bibliografske napomene F. Zenka može se utvrditi da je ovo Petrićevo djelo

¹⁰ V. Prikaz H. Bornkamm a, *Historische Zeitschrift*, 173, Heft 1, 1952, 196, i upozorenje na taj prikaz, bilješku Jaroslava Šidaka u *Historijskom zborniku* (dalje HZ) V, 1952, 1—2, 204. V. Premec, *Franciskus Patricijus*, Beograd 1968, ne spominje ovo Lamprechtovo djelo, dok ga novo dvojezično izdanje Petrićeve Nove sveopće filozofije, Zagreb 1979, navodi u bibliografiji, na kojoj je osim Premca radio još i F. Zenko. U njoj se nalazi gotovo 400 jedinica. Dijalozi o povijesti spominju se i u prilogu M. B. Petroviča, *Croatian Humanists and Writing of History in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, *Slavic Review*, vol. 37, br. 4, 1978, 632 i bilj. 34, s napomenom o njihovu prijevodu na latinski jezik I. N. Supana.

¹¹ Stogodišnjica časopisa »*Historische Zeitschrift*«, HZ XIII, 1960, 260—262.

¹² *Methodus historica, duodecim ejusdem argumenti scriptorum tam veterum quam recentiorum comentariis...*, Basiliae 1576.

bilo poznato, da se prevodilo i komentiralo.¹³ Bez obzira što Zenko zaključuje svoj tekst konstatacijom¹⁴ da su Dijalozi o povijesti u XVI i XVII stoljeću prevedeni i komentirani, a kasnije zaboravljeni.

Utjecaj reformacije i protureformacije na razvoj povijesne erudicije i potonja kao posebna disciplina prikazane su na nepune četiri stranice (61—64), što proizlazi iz načela da se ne ulazi čak ni u najpovršniju obradbu tzv. pomoćnih povijesnih disciplina prevažnih za metodologiju povijesti, a upravo su to prave povijesne poddiscipline bez kojih nije moguć iole ozbiljniji rad na putu spram ideala postignutoga — pitanje je samo kada — znanstvenog pristupa. Pri upućivanju na literaturu previđen je jedan priručnik, doduše s nizom i krupnijih tiskarskih nedostataka, ali ipak za neke pomoćne povijesne poddiscipline (primjerice arhivistiku) nezaobilazan.¹⁵ Nije slučajno da je prikaz historiografije erudicije te reformacije i protureformacije tako kratak. Posljedica je to autoričina prelaženja i minoriziranja svih onih pravaca, škola i pojedinaca koji više polažu na tzv. faktografiju ili putove koji služe da bi se do nje došlo.

Zadnji pododsjek ovog poglavlja — Historiografija prosvijećenosti — prikazan je opširnije i prva je cjelina gdje se već probija, doduše ne odvojeno po odsjecima, prikaz po nacionalnim historiografijama. Spomenuti su vodeći prosvjetitelji, ali uz uobičajen način prikaza važnosti svakog pojedinca, a u

¹³ Deset dijaloga, 302, odakle se vidi da je nakon talijanskog izdanja 1560. izašao latinski prijevod I. N. Supana, *De legendae scribendaeque historiae ratione*, Basel 1570. Slijedi engleski prijevod, ili prerada, na žalost nepristupačan, *The true order and Methode of wryting and reading Hystories, according to the prescepts of Francisco Patricio and Accountio Tridentino... set forth in our vulgar speech...* By T. Blundeuill 1574. U Katalogu Britanskog muzeja razilaze se pod imenima *Accountia* i *Blundeuilla* oznake za format 16° i 8° pa nije isključeno da se radi čak i o dva izdanja — ukoliko to nije netočnost sastavljača Kataloga.

Latinski prijevod Petrićeva djela unosi Joann Wolf, *Artis historicae penus...*, Basel 1579, a Eckhard Kessler objavljuje reprint u *Teoretiker humanistischer Geschichtsschreibung*, München 1971. V. prikaz djela E. Kesslera u Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 3—4, Zagreb 1976, 225—230, Franje Zenka, u kojem upozorava, 229, bilj. 3, na sličnost Kesslerove ocjene položaja suvremene historiografije s onom Mirjane Gross. Ta sličnost je utoliko interesantnija što je, prema F. Zenku, Kesslerov pristup humanističko-prakseološki, dok je pristup M. Gross marksističko-strukturalistički. Gotovo je nepotrebno navesti da od preostalih sedam renesansnih teoretičara o teoriji historiografije čiji su tekstovi sabrani u Kesslerovoj antologiji ni jedan se ne spominje u *Historijskoj znanosti*. To su F. Robortello, D. Atangui, G. Aconico, G. A. Viperano, U. Foglietta, A. Sardi i S. Speroni. Izdanje Čakavskog sabora je zapravo drugi reprint prema prvom talijanskom iz 1560. s paralelnim prijevodom na hrvatski jezik. O nekim aspektima u povodu tog prijevoda v. Lj. Schiffler-Premec, *HZ XXXV*, 1982 [1983], 293—297.

¹⁴ Isto, 23.

¹⁵ Stjepan Antoljak, *Pomoćne istorijske nauke*, Kraljevo 1971. Dio o arhivistici bio je po opširnosti i temeljitosti nadmašen tek po izlasku Priručnika iz arhivistike, Zagreb 1977, VII + 341.

uvodu su istaknuta bitna obilježja historiografije prosvijećenosti. Međutim, odudaraju od toga komentari poput: »Pri tome dakako nisu uopće vidjeli šire slojeve društva« (67). To stajalište varira i na sljedećoj strani. Kritika i ocjena određena »pravca« u historiografiji sa stajališta koji s njim nije sukladan, a takvo je ono M. Gross u odnosu spram prosvijećenosti, nisu opravdane. Potrebno je izvršiti raščlambu koliko je historiografija prosvijećenosti dosljedna samoj sebi i što je prinjela u riznicu metodologije povijesti.

U poglavlju »Doba tradicionalne historije (19. st.)«, 75—140, uvodni odsjek »Utjecaj njemačke idealističke filozofije na historiografiju«, 75—81, prvi je dodir M. Gross s filozofijom u ovoj knjizi. U prvom dijelu tog odsjeka autorica pokušava da odredi svoj stav spram klasičnoga njemačkog idealizma pozivajući se na Marxa. Moguće je upozoriti na jedno stajalište koje nije održivo: »Sve stvari i pojave, koje postoje nezavisno od uma koji ih spoznaje, kao i mišljenje o njima, shvaćaju se u marksističkoj interpretaciji kao dinamički proces« (75). Primijenivši na ovo stajalište i drugi dio njezine sintagme, a to je strukturalizam, pokazat će se kuda vodi njegova dosljedna primjena. Ako se, dakle, sve što se spoznaje, um i mišljenje, svedu na zajednički nazivnik, te tada razotkrije njihova zajednička struktura na sve nižim razinama, moramo doći — irelevantno je što to za sada ne možemo i eksperimentalno dokazati — do nekoliko ili čak jednog elementa koji su je zajednički i iz kojih po određenom strukturalnom modelu možemo dobiti, samo njihovim različitim rasporedom, takve pojavnosti kao što su *sve stvari i pojave nezavisne od uma, um i mišljenje*, a to nije u skladu sa stajalištima o njima kao dinamičkom procesu.¹⁶ Na prvom mjestu autorica ističe J. G. Herdera kao osnivača filozofije povijesti, te spominje još I. Kanta, G. W. F. Hegela, W. Humboldta i J. G. Fichtea. Pravilniji bi redoslijed ipak bio Kant prije Herdera, ne zbog kronoloških razloga već zbog Kantova idejnog utjecaja na Herdera.

Opsegom ovo čitavo poglavlje — radi se o jednom stoljeću, svakako vrlo važnom za razvoj povijesne discipline — nadilazi prikaz historiografije od starog vijeka do kraja XVIII st., pa ipak i cijelo XIX st., dakako historiografija, prikazuje se na isti način kao i ranija razdoblja, što upućuje na to da dio do kraja XVIII st. nije uvod već potpuno ravnopravan tekst, kao što su to i dijelovi u kojima je prikazana historiografija XIX i XX st. Ne obrađuju se istaknuti pojedinci na temelju njihovih djela, već iz druge ruke. Na njihove radove se samo upućuje i to ne uvijek najpreciznije.¹⁷

Od ukupno devet odsjeka na koje je podijeljena historiografija XIX st. — izuzetno se zalazi i u prva dva decenija XX st. — većina ih otpada na zbivanja u Njemačkoj, što iznenađuje, čini se, samo Đurđeva koji primjećuje da se ta historiografija u ovom prikazu preferira. Radi se, međutim, o tome

¹⁶ Jasno je da bismo se u ovom osvrtnu trebali pozabaviti i autoričinom interpretacijom marksizma kao genetičkog strukturalizma. Držim da je nevažno koji naziv rabimo, već kakva stajališta proizlaze iz njih u filozofskom i povijesnom smislu.

¹⁷ Navodi se glavno djelo Herdera, 76, bilj. 2, ali bez oznake da se radi o četiri sveska, a da peti autor nije sâm dospio završiti.

da je historiografija u tom stoljeću naprosto u Njemačkoj bila na vrhuncu i po kvantiteti i po kvaliteti — dakako, sa svim obilježjima koja je odlikuju u XIX stoljeću.

U odsjeku »Značaj romantičke historiografije i njezina obilježja u Njemačkoj« (82—85), M. Gross je zaključila da osim F. C. Savignya, rodonačelnika pravne škole, »nije bilo istaknutijih ličnosti koje bi mogle unaprijediti historiografiju« (84), pa ih nije niti spomenula, već je uz općenita obilježja romantičke historiografije spomenula utjecaj J. J. Rousseaua, W. Scotta i Chateaubrianda.

Nešto opširnija bila je u obradbi odsjeka »Liberalna i romantička historiografija u Francuskoj i Engleskoj« (86—91). Prikazala je glavne predstavnike: u Francuskoj A. Thierryja, F. Guizota, F. Migneta, A. Thiersa i J. Micheleta, a za Englesku spominje T. B. Macaulaya i T. Carlylea upozoravajući na njihova djela koja su kod nas prevedena, te odričući opravdanost optužbi da je Carlyle začetnik kulta »vođe« ostvarenog u prvoj polovini XX stoljeća.

M. Gross drži da su tek s djelima B. G. Niebuhra i L. Rankea u prvoj polovini XIX st. dostignute i postignute pretpostavke za izgradnju klasičnih metoda kojima se povijest služi. U poglavlju »Spajanje historijske erudicije i genetičke historije« (92—98), navodi kao uzor za objelodanjivanje izvora uz ostalo Monumenta Germaniae historica, pozivajući se za opis ove zbirke na kraći prikaz u knjizi Jakova Stipišića.¹⁸ Smatram da je ova toliko razgranata serija ipak zaslužila, po svojoj obrazovnoj ulozi koju vrši još i danas kao primjer za ediranje izvora, da se spomene djelo H. Bresslaua, Neues Archiv 1922, koji je čitav posvećen toj zbirci.

Ranke je prvi povjesničar, djelo kojega je dolično prikazano prema njegovoj važnosti, doduše ne na temelju njegova više nego grandioznog djela, već prema zaista obilatoj literaturi o njemu, koju i autorica u većem opsegu citira. Trebao je to biti obrazac za obradbu i ostalih manje važnih djelatnika povijesne discipline, pa bi otpala mnoga upozorenja na nedostatke. Još jedan novum u obradbi je priklopljen prikaz utjecaja što ga je taj, sumnje nema, ponajveći povjesničar XIX st. vršio na razvoj hrvatske historiografije preko načela koja su u nju unosili Vjekoslav Klaić i Ferdo Šišić.

»Njemačka idealistička historiografija u drugoj polovici 19. st.« (99—105) temelji se po shvaćanju M. Gross na klasičnom njemačkom idealizmu i Rankeovu učenju o državi. Prikazane su struje, u toj tada najrazvijenijoj historiografiji, i njihovi predstavnici. Prusko-malonjemačku školu predstavlja J. G. Droysen, koji je »kao teoretičar [...] više dao historijskoj znanosti nego što je to učinio svojim samovoljnim rekonstrukcijama pruske prošlosti« (101). Prikazano je djelo H. V. Sybela i njegova protivnika, velikonjemačkog povjesničara J. v. Fickera, dok je H. v. Treitschke prikazan kao povratnik Droysenovoj glorifikaciji pruskoga vojnog despotizma i pobornik rasne teorije. U malonjemačku školu uvršten je i Th. Mommsen. Na kraj prikaza uvršten

¹⁸ Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi, Zagreb 1970.

je i J. Burckhardt, iako je on kao kulturni povjesničar ocijenjen protivnikom njemačkoga idealističkog historizma, pa ga je možda trebalo obraditi zasebno.

Pažnja koju je M. Gross posvetila obradbi »Pozitivističke historiografije« (106—113) nije potaknuta toliko rezultatima koje je historiografija tog usmjerenja postigla, već izazivanjem procijepa, što ga je shvaćanje A. Comtea iniciralo da bi kasnije bilo eksplicitnije izraženo, između povijesti i »sociologije«. ¹⁹ Obradivši A. de Tocquevillea, N. D. Fustel de Culangesa, A. Comtea, H. T. Bucklea i H. Tainea, upozorila je na dvostruko shvaćanje pozitivizma u Comteovu smislu i kao faktografije, te na jedinog sljedbenika tog pravca u hrvatskoj historiografiji, Janka Koharića.²⁰

Na gotovo deset stranica obrađeno je »Marxovo i Engelsovo poimanje povijesti« (117—125) u kojem je preko literature, iz koje nije trebalo izuzeti spise V. Sutlića, a kojom se M. Gross služila, objašnjeno i njezino shvaćanje genetičkog strukturalizma izraženo u ovoj knjizi.²¹ Ne upozorava na razlike u njihovim djelima niti obrađuje njihova povijesna djela u kontekstu suvremene historiografije.

Daljnji odsjek nosi ne sasvim točan naslov »Socijalistička historiografija« (126—131). Zašto ne socijaldemokratska, ili još točnije historiografija inspirirana marksizmom, kada je pretežno o njoj riječ, jer su u prikazu zastupani A. Bebel, K. Kautsky, F. Mehring, E. Bernstein, H. Cunow, te od nenjemačkih autora J. Jaurès, dok su samo spomenuti J. Guesde, P. Lafargue, A. Labriola, B. Potter Webb i S. Webb.

U opširnijem odsjeku »Ruska historiografija do oktobarske revolucije« (132—140) M. Gross je navela za svaki od pobrojanih smjerova — službeni, plemički, slavenofilski, buržoasko-liberalni, radikalnodemokratski, narodnjački i marksistički (podjela preuzeta iz Povijesti historiografije SSSR-a) — glavnoga ili glavniije predstavnike: M. P. Pogodina, S. M. Solovjeva, V. O. Ključevskoga, P. N. Miljukova, N. I. Karjejeva, M. M. Kovalevskoga, E. V. Tarlea, zatim V. G. Bjelinskog, A. I. Hercena, N. G. Černiševskog, N. A. Dobroljubova te G. V. Plehanova i V. I. Lenjina. Težište je stavila na S. M. Solovjeva kao kritičara slavenofila, Ključevskog, kao vrsna predavača i povjesničara koji posvećuje osobitu pažnju društvenim strukturama, ekonomskom i kulturnom razvoju, te djela Plehanova i Lenjina, zaključivši da djelo potonjega prije

¹⁹ »Sociologija« je ovdje pod navodnicima zato što nije moguća kao društvena disciplina ukoliko povijest shvatimo kao disciplinu koja određenim metodama istražuje i proučava prošla zbivanja ljudskog društva. Jer, proučavanje je jedna faza istraživanja, a uopćavanje spoznaja do kojih se dolazi neraskidivo vezana i čini joj drugi pol, tako da se gubi predmet navodne »sociologije«. To nije i ne može biti tzv. imperijalizam povijesti već konsekventno slijedi iz proučavanja i istraživanja prošlog života ljudi.

²⁰ O njemu vidi: Mario Střecha, O pitanju metodoloških obrazaca hrvatske historiografije u 19. stoljeću, ČSP II, 1977, 73—76, i Ljerka Racko, Janko Koharić (Prilog poznavanju njegova znanstvenog i publicističkog rada), HZ XXXI—XXXII za 1978—79. [1980], 253—269.

²¹ Vanja Sutlić, Bit i suvremenost. S Marxom na putu k povijesnom mišljenju. Sarajevo 1967. i 1972, te Praksa kao znanstvena povijest. Oglеди uz filozofijsko ustrojstvo Marxove misli. Zagreb 1974.

pobjede Oktobra nije moglo utjecati na profesionalne povjesničare, iako je postalo ishodište marksističke struje u ruskoj historiografiji. Upravo je ovaj odsjek s pokušajem sabijanja u nj gotovo 120 godina razvoja jedne tako raznolike, plodne po smjerovima i po kvantiteti, uglavnom uz neke izuzetke pod utjecajem evropske historiografije, a istodobno i suprotstavljene historiografije, pokazao da je taj prostor očito preuzak i da je prikaz suviše šablonski, jer čitavo bogatstvo ruske dooktobarske historiografije nije se ni uz najbolju volju i umijeće moglo dostojno prikazati na osam stranica, od čega je gotovo trećina otpala na Lenjina.

Prije nego što se prijede na prikaz posljednjeg poglavlja o historiografiji XX st., što bi točnije bilo do kraja šezdesetih, tj. u drugom izdanju sedamdesetih godina, upozorit ćemo na neke preglede historiografije i autore koje M. Gross nije spomenula. Dio pripada XIX a dio XX stoljeću. Dakako da se nije moglo spomenuti sve, ali ponešto od djela koja će se ovdje navesti trebalo je uzeti u obzir.

Kod prikaza novovjeka historiografije izostala su djela: Gustav Wolf, *Einführung in das Studium der neueren Geschichte*, Berlin 1910, i Karl Brandi, *Geschichte der Geschichtswissenschaft 1500—1914*, Bonn 1947. Pretpostavljeno im je djelo Eduarda Fuetera, *Geschichte der Neueren Historiographie, Handbuch der mittelalterlichen und Neueren Geschichte, -Allgemeines, Bd. 1*, München—Berlin 1911. To je standardni priručnik, ali je, jer sadrži i srednjovjekovnu historiografiju, oskudniji u obradbi novovjekovne historiografije, pa je za nju trebalo ipak upotrijebiti navedena djela.

Kao prilog prevladavanju evropocentrističkog motrišta moglo se upozoriti na F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1952, te Su-Shan-Han, *Elements of Chinese Historiography*, Hollywood 1955.

Od djela koja su nastala kod nas nije spomenut Gavro Manojlović, *Sile pokretnice i pravilnosti u univerzalnoj historiji*, Zagreb 1927. Teško je opravdati nenavodenje tog djela koje je jedinstven pokušaj u našoj historiografiji, tim više što je ono bilo predmet proučavanja u poslijeratnoj historiografiji.²² S nezagledanjem u citirani broj JIČ-a povezana je još jedna netočna tvrdnja. U 2. izdanju, 366, bilj. 26, i ČSP I 1980, 107, bilj. 26, autorica tvrdi: »Usp. sada prvi put na hrvatskom ili srpskom jeziku: J. Topolski, *Povijesno izvješće i uvjeti njegove valjanosti, Kulturni radnik*, 3/1979.« Još prije dosta godina objelodanjen je prilog Jerzya Topolskog, *Aktivistička koncepcija istorijskog procesa*,²³ u prijevodu Uglješe Radanovića.

Manje važno, ali za ilustraciju zanimanja kod nas za suvremeni trenutak u evropskoj historiografiji potkraj XIX st., jest djelce S. Brozovića, Čemu da učimo povjest?²⁴

²² Usp. ocjenu u članku Jaroslava Šidaka, *Dr Gavro Manojlović*, HZ IX, 1956, 253—255, te prikaz Bosiljke Janjatović, *Shvaćanje povijesti u Gavre Manojlovića*, JIČ 1—2, Beograd 1971, 178—188.

²³ JIČ 1—2, 1971, 145—160.

²⁴ Godišnje izvješće Kr. Velike realne gimnazije u Rakovcu 1885/6, Zagreb 1886, 3—11.

Također su autorici promakla dvojna skripta. Antun Ivandija, *Povijesna metodologija*, Zagreb 1963, stavlja težište na crkvenu povijest, ali to ne može biti razlog da se ne odredi stajalište spram tog djela. Taj postupak nije vjerojatno slučajan, jer se u čitavoj knjizi osjeća mimoilaženje historiografije crkvenog usmjerenja, dakako novije, a i one pojedinih redova. Drugo je djelo izdano za interne potrebe postdiplomskog studija pomoćnih povijesnih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zadru; Stjepan Antoljak, *Metodologija i tehnika znanstvenog rada u povijesnoj znanosti*, Zadar 1973.

Uz poglavlje o tradicionalnoj povijesti XIX st. najopsežnije je poglavlje pod naslovom »Traženje novih putova (20. st.)«, 141—210. U njegovu uvodu M. Gross, naznačujući prekretni trenutak u razvoju evropske historiografije — »Opravdanja tradicionalne historije i počeci njezine krize potkraj 19. st. i na početku 20. st.«, 141—158 — pokazuje temeljito poznavanje historiografije s kraja XIX i početka XX st. — nimalo slučajno, jer to je kronološki razdoblje kojim se bavi u okviru svoje specijalizacije. Kronološka uskoća razdoblja, te njegova relativna nevažnost sa stajališta evropske i, šire, svjetske povijesti kojim se bavi imat će za posljedicu gubitak s obzora svih djelatnika povijesne discipline s kraja XIX i početka XX st. koji se ne bave novovjekovnom poviješću. Samo izuzetno obazire se na povjesničare starijih razdoblja, koji vjerojatno, prema njezinu mišljenju, nisu dali važnijih metodoloških priloga. Tako, primjerice, uopće ne spominje ne samo djela o antici Eduarda Meyera, već ni njegovo djelo *Zur Theorie und Methodik der Geschichte* (1902), te ne manje važan prinos Mihaila I. Rostovceva povijesti antike, ali i obojice shvaćanjima starovjekovne povijesti koja su različita od svjetonazora autorice, ali ih je baš zbog toga trebalo prikazati. To što oni nalaze feudalizam i kapitalizam u starovjekovnim kulturama Egipta, Rima, Grčke, može biti samo razlog više za izricanje stajališta što ga može imati autorica temeljeći ga na zastupanom svjetonazoru.

Prvi dio tog odsjeka sastoji se od prikaza djela i važnosti istaknutih ličnosti koje označavaju vrhunce i zaokružene poglede na tradicionalnu historiografiju s kraja XIX st. kao što su Ernst Bernheim, Charles Langlois i Charles Seignobos — autori dvaju priručnika, ponajboljih, nema sumnje, za klasičnu tehniku u povijesnoj disciplini: *Lehrbuch der historischen Methode und Geschichtsphilosophie*, Leipzig 1889, i *Introduction aux études historiques*, Paris 1898. Prikazani su i doprinosi te kritički odnos Wilhelma Diltheya, Wilhelma Windelbanda i Heinricha Rickerta spram pozitivističke historiografije te Maxa Webera, uvoditelja strukturalizma u neke društvene discipline.

Visoki domet historiografije u XIX st. doživio je na prijelomu stoljeća, prema M. Gross, preispitivanja. Uz ostalo, na to je utjecala »revolucija u fizici i matematici«, kojima je egzaktnost poljulala skidanje s pijedestala sakrosanktnosti Newtonove mehanike, pa ni »historija nije mogla dalje živjeti u svom nepomučenom miru kao znanost o pojedinačnim činjenicama« (151). Kada se iz gotovo jednovjekovne perspektive motri ta »revolucija« u egzaktnim znanostima, koja je razbila osjećaj manje vrijednosti što su ga pokazivali povjesničari u raznim prilikama, tada treba barem u mjeri u kojoj se poznaje povijest historiografije biti obaviješten i o pravoj važnosti te »revolucije«

u egzaktnim znanostima.²⁵ Ona je ukinula Newtonovu klasičnu mehaniku kao jedino uporište za opis i objašnjenje svijeta fizike (kako vidljivog tako i nevidljivog, kako bi glasio izričaj M. Gross), a jedino što se dogodilo bilo je samo točnije određivanje pod kojim pretpostavkama klasična mehanika vrijedi a pod kojim uvjetima vrijedi, primjerice, kvantna mehanika. Bio je to prijelom, ali ne za učenjake koji su svagda spremni braniti jučer jednu *znanstvenu istinu*, a sutra zastupati onu koja je dopunjuje i koja još egzaktnije odgovara na neki segment pitanja.

Poučan je slučaj Karla Lamprechta, koji je došao u sukob sa sljedbenicima Rankeove tradicije i, prema M. Gross, označava »prvi sukob historije i društvenih znanosti a s time u vezi i prvi navještaj historije društvenih struktura u Njemačkoj« (153). Nas može taj sukob zanimati ne po izloženim shvaćanjima — uglavnom prevladanim — već po razlozima zbog kojih je shvaćanje koje je predstavljalo napredak spram tada, a i kasnije, prevladavajućih shvaćanja bilo poraženo. Lamprechtovu »kolektivističkom smjeru« suprotstavljeno je »individualističko« shvaćanje povijesti čitavog niza povjesničara, od kojih se može navesti Friedrich Meinecke.

Karl Lamprecht je poražen zbog toga što su ga »predstavnicj političke historije, marljivi i oštroumni majstori kritike izvora i savršene tehnike izdavanja građe, lako slistali na pojedinostima« (155). Dakle, kada se iznose nova shvaćanja, bez obzira koliko ona bila na putu zasnivanja povijesti kao povijesne znanosti, potrebno je uzeti ono najbolje i najvrednije od onih na čijim ramenima se gradi dalje, dublje i sveobuhvatnije. Gotovo da bi se shvaćanje M. Gross moglo zabaciti iz sličnih razloga, što nije svrha ovog osvrta na njezino djelo, već treba težiti da se zaista bude besprijekoran spram klasičnih zahtjeva zanata, da bi se na njihovu temelju kao prvom stupnju mogao dostići stupanj više, za koji se s pravom Mirjana Gross zalaže. Na tom putu ne smije biti lakuna, jer tim htijenjima tada, bez obzira na njihov novum koji unapređuje, prijeti da budu zanemarena i odbačena.

Na kraju odsjeka našao se nimalo slučajno Henri Berr, svojevrsan preteča strukturalnog pravca u povijesnoj disciplini, a spomenuto je i suprotstavljanje Françoisa Simianda Seignobosu u Berrovoj Revue de Synthèse historique, koja je imala znatnu ulogu u okupljanju najistaknutijih predstavnika egzaktnih znanosti, uglavnom teorijskih fizičara, ali znatno manju ulogu u stvaranju sinteze u skladu s Berrovim shvaćanjima.

Prikazujući »'Apsolutni historizam' Benedetta Crocea« (159—162) M. Gross daje zaokruženu sliku njegove djelatnosti, ali bez povezanosti — koje, drži, nije ni bilo — s ranijom historiografijom u Italiji i onom koja kronološki slijedi. Upozorava da je taj filozof i povjesničar, koji je prošao u svojem razvoju put od pozitivizma do kritičara tradicionalne povijesti, imao utjecaja na »idealističku historiografiju« u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama.

²⁵ Da bi se bolje upoznala problematika egzaktnih znanosti, trebalo je upotrijebiti Ivan Supek, *Teorijska fizika i struktura materije I i II*, Zagreb 1960. i 1964. te 1974. i 1977, gdje se mogu naći relevantni odgovori sa stajališta moderne fizike.

U odsjeku »Njemačka historiografija — od nacizma do dviju njemačkih država« (163—173), težište je na prikazu historiografije do 1945, a zatim njezinu razvoju u Saveznoj Republici Njemačkoj. Na samo pola stranice autorica piše o razvoju historiografije u Njemačkoj Demokratskoj Republici, dok iz Austrije spominje samo jednog povjesničara koji je i poslije 1945. pisao »u duhu idealističkog historizma s autoritativnih monarhističko-konzervativnih pozicija«. Obradbu započinje Propašću Zapada Oswalda Spenglera, iako mora zaključiti da on nije imao nikakve veze s »cehom njemačkih historičara«. Zbog toga zaključuje da je Meinecke »morao priznati da je historizam doveo do antikvarne, površne specijalizacije istraživanja i do relativizma koji je zapravo nijekao mogućnost znanstvene spoznaje prošlosti« (166).

Spominje zatim kritičare službene političke historiografije prednacional-socijalističkog perioda E. Kehra i O. Hintzea. Vrlo opširno opisuje situaciju kroz koju su prošli povjesničari za nacionalsocijalizma, te probleme i pitanja koja su se nametnula poslije 1945. kada je trebalo dati suvislo objašnjenje nedavnih događaja. Započeli su to dugovječni F. Meinecke i G. Ritter, pokušavajući »opravdati njemački idealizam i nacionalnu političku tradiciju« (171).

Prekretnim momentom u razvoju historiografije u SR Njemačkoj smatra knjigu Fritza Fischera, *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914—18*. Düsseldorf ³1964, u kojoj autor produžuje razvojnu liniju nacionalsocijalističke ekspanzije dublje u povijest Njemačke, pokazujući njezin kontinuitet.

Theodora Schiedera iz starije generacije autorica označuje kao onoga koji pitanja strukturalne povijesti unosi u njemačku historiografiju, te ističe da je mlađa generacija poslijeratnih povjesničara sklona prihvaćanju kritičke teorije društva Frankfurtske škole.

Osnovni je nedostatak tog prikaza posvećivanje pažnje uglavnom novovjekovnom razdoblju — od zadnje trećine XIX st. dalje. Da se pokušala uzeti u obzir i historiografija ranijih razdoblja, težište na novinama, tj. prodoru strukturalizma, izgubilo bi na uvjerljivosti jedinog puta za prevladavanje krize. To bi znatno otežalo posao, ali nagrada za uloženi trud bila bi slika koja ne bi bila tako šablonska.

Samo je djelomično opravdano povezivanje u jednu cjelinu »Historiografskih struja u Velikoj Britaniji i SAD« (174—186), jer osim zajedničkoga jezičnog izričaja ipak su to dvije različite historiografije. Dok se britanska, bez obzira u kojoj mjeri, oslanja na prethodna razdoblja u svojem razvoju, s historiografijom u SAD to nije slučaj. Samo je neki elementi povezuju s razvojem evropske, dakle i britanske, historiografije, kao prelazak afirmiranih povjesničara iz Evrope, školovanje i specijalizacija u Evropi, te indirektan utjecaj ugledanjem na pojedine smjerove. Bitna razlika je odsustvo u historiografiji SAD starijih nacionalnih razdoblja, te gotovo da možemo na povijest SAD i njezinu historiografiju gledati kao na preteču nerazvijenih zemalja iz druge polovine XX st., dakako s tim što je razvoj u SAD imao neka obilježja koja do sada ni jedna od spomenutih zemalja u XX st. nije pokazala.

Engleska historiografija prikazana je kroz »ustavni« smjer s E. A. Freemanom, W. Stubbsom, te oponentima tradicionalnom smjeru R. Greenom, F.

W. Maitlandom i L. Namierom. Istaknutiju ulogu u napadu na tradicionalnu povijest imali su G. M. Trevelyan, R. G. Collingwood i A. Toynbee s različitih pozicija. Istakavši da i poslije 1945. u britanskoj historiografiji ima onih koji zastupaju tradicionalnu povijest uz raznolikost pristupa, ističe J. H. Claphama kao prethodnika interesa za društvene strukture. Nije nimalo slučajno da je on ekonomski povjesničar, a važniji sljedbenik bi mu bio G. K. Clark. Autorica upozorava i na dva predstavnika marksističke orijentacije — E. J. Hobsbawma i E. Thompsona.

Povjesničari SAD morali su potražiti putove nove povijesti u otporu spram svoje romantičarske historiografije. G. Bancroftu bila je glavni predmet obradbe kolonizacija, a tradicionalnom smjeru pripadao je F. J. Turner glorificirajući važnost Granice. Predstavnici, pak, nove historije bili su Charles Beard i Carl Becker, a samu pojavu formulirao je H. Robinson, dok drugoj generaciji te škole pripada A. M. Schlesinger. Iako je M. Gross u dodatku drugom izdanju dala više obavijesti o daljnjem razvoju historiografije u SAD i upozorila na svoj tekst: »Što je novo u američkoj 'novoј' historiji«,²⁶ smatram da je šteta što on nije u cijelosti pridodan drugom izdanju.

Najviše prostora pri obradbi historiografije XX st. dobila je »Francuska strukturalna historiografija« (187—202), što ne može biti slučajno već i zbog ocjene M. Gross da je ta historiografija najzaslužnija za obračun s tradicionalnom poviješću. Pretečom francuske strukturalne historiografije drži Henrija Pirrenea, od tzv. radnih povjesničara, i Henrija Berra, koji je neposredno utjecao na najznačajnije predstavnike te škole, prozване analistima prema njihovu časopisu *Annales*; to su Lucien Febvre i Marc Bloch. Osim prihvatanja strukturalizma po ugledu na lingvistiku i Ferdinanda de Saussurea, oni su zaslužni i za prodor u do tada tek slučajno obrađivana područja, prevladavanje događajne povijesti s težištem na političkoj i diplomatskoj povijesti, težnji prema totalitetu društvenih pojava, često se približavajući marksizmu ili uzimajući od njega pojedina shvaćanja, dijelom osobena za svakoga od najistaknutijih analista. Kao što je gotovo uobičajeno kod izrazitih prekretnih trenutaka, poneki su izgubili iz vida političku povijest (L. Febvre), a iz kasnije generacije Fernand Braudel pokazao je znatno potcjenjivanje filozofije, što nije strano analistima. Spominjući Blochovo djelo »Apologija povijesti ili zanat povjesničara«, M. Gross se opet vraća na utjecaj Einsteina i kvantne teorije²⁷ u tzv. egzaktnim znanostima, te povratno djelovanje koje iz toga mogu crpsti povjesničari — na što je prvi upozorio Bloch.

Potpuno je drugačiji L. Febvre, čija je shvaćanja, u mnogome proturječna, moguće najbolje upoznati putem njegovih ocjena djela drugih povjesničara, kako M. Gross zaključuje. On se zalagao za primjenu socijalne

²⁶ ČSP I, 1979, 89—112.

²⁷ V. bilj. 25, a može se upozoriti i na neupotrijebljeno djelo Ivan Supek, *Kvantna teorija — fizika i filozofija*, povodom 75. obljetnice Planckove hipoteze i 50. obljetnice kvantne mehanike, Predavanja JAZU 45, Zagreb 1976, te neke novije radove grupe autora sa simpozija »Prisustvo misli Alberta Ajnštajna u savremenoj fizici — povodom 100 godišnjice rođenja«, koji su objavljeni u časopisu *Theoria* 14, 1978, 5—57.

psihologije i geohistorije, proučavajući idejnu problematiku XVI st., dakle »religioznu povijest«. Odbacivao je diplomatsku i političku povijest koju je gotovo poistovjećivao sa svim negativnim obilježjima događajne povijesti. Grossova drži da je završio svoju putanju u relativizmu. Treći povjesničar analist prve generacije, G. Lefebvre, koji je istraživao francusku revoluciju, bio je, prema ocjeni M. Gross, bliži marksizmu od prije spomenutih, a bavio se socijalnom, posebno gospodarskom poviješću i »mentalnim sadržajem klasa u francuskoj revoluciji« (197), te je zaslužan za širenje prostora pri upotrebi demografskih i statističkih metoda u povijesti.

Kao organizatoru istaknuto mjesto među analistima poslije pedesetih godina pripada, prema M. Gross, Fernandu Braudelu, koji je razradio Febvreova stajališta, napose podržavao suradnju s drugim društvenim disciplinama, osobito »sociologijom«, te je, nastavljajući na radove prve generacije analista (Febvre), razradio tri kategorije vremena: »vrijeme svakodnevnog života«, »društveno vrijeme« i »geografsko ili vrijeme dugog trajanja«, a zalaže se i za kvantitativnu povijest.

Glavni predstavnik gospodarske povijesti u ovoj školi je E. Labrousse, s čime autorica povezuje njegovo približavanje marksizmu, što izvod. iz tematike koju istražuje. Ipak zaključuje da je, kao i ostali analisti ekonomski povjesničari, eklektičar.

Politička povijest je djelom P. Renouvina proširila svoja polazišta koja je imala u »događajnoj« povijesti. Tako on prilazi proučavanju diplomatske povijesti kao dijelu povijesti društva, što ga ne suprotstavlja analistima, iako je, kako nas obavještava M. Gross, s njima u svojim početnim radovima bio u sukobu, dakako zbog njihova potcjenjivanja i odbacivanja tematike kojom se on bavio.

Na kraju prikaza francuske strukturalne historiografije autorica ističe da postoji i idealistički utemeljena strukturalna historiografija koja surađuje s analistima, ali se od njih i znatno razlikuje. Prema R. Aronu, *množina oblika i veza onemogućava* spoznaju, dok Bloch i Braudel zastupaju načelo da se strukture prošlosti mogu spoznati. Grossova drži da je Aronovo shvaćanje učinio poznatim H. I. Marrou, povjesničar kršćanstva, zastupnik teološkog shvaćanja povijesti, iako se ono znatno razlikuje od idealističkog historicizma. Poglavlje o francuskoj strukturalnoj historiografiji, kojem su u temelju dva rada o toj historiografiji i same Mirjane Gross, jedno je od utemeljenijih.

Posljednje poglavlje prvog dijela knjige o historiografiji posvećeno je sovjetskoj historiografiji (203—210). U njemu su dani podaci isključivo o M. N. Pokrovskom kao predstavniku u traženju novih putova i utemeljitelju prve marksističke historiografske škole, te vodećem povjesničaru Staljinova doba E. V. Tarleu, a više je prostora posvećeno utjecaju političkih promjena u SSSR-u nego razvoju — dakako pod tim utjecajima — historiografije, premalo je u njemu povijesti historiografije. Glavno obilježje Pokrovskog sastoji se u pretjeranom isticanju uloge trgovačkog kapitala, što dolazi do izražaja u njegovim temeljnim djelima, i shematizacije koja ne obraća dovoljnu pažnju posebnosti ruskoga nacionalnog razvoja, što historiografiji koja ga slijedi nije bilo teško uočiti i odbaciti. Dakako, odbačena su i traženja

novih putova i rješenja kako Pokrovskog tako i njegove škole. Povjesničari Staljinova doba, na čelu s Tarleom, te su koncepcije podredili trenutnim zahtjevima kulta ličnosti, stavljajući u središte proučavanja velike ličnosti, a M. Gross drži da je bježanje od novije povijesti, podložnost neprekidnim promjenama direktiva, dovela do povratka na događajnu povijest, i to bez proučavanja izvora. Jedinu vrijednost staljinske historiografije nalazi u dostignućima u starijim razdobljima i općoj povijesti Zapadne Evrope do I svjetskog rata. Procesima (diskusiji o metodologiji te osvajanju novih prostora, historiografiji pojedinih nacija SSSR) koji su nastali nakon »destaljinizacije« u historiografiji posvećeno je ovdje suviše malo prostora.

III

Drugi dio knjige — Metodologija — započinje opsežnijim poglavljem O predmetu historijskog istraživanja, 213—230, (ilustriranim sa sedam shema koje su bez izuzetka preuzete od J. Topolskog), u kojem autorica pokušava odgovoriti na pitanja: Što je činjenica? Što je povijesno vrijeme? Što je povijesni razvoj? Utvrđuje da postoje dvije vrste činjenica, i to fakat — događaj i tzv. složena činjenica, sastavljena od niza obavijesti temeljenih na različitim izvorima. Raspravljajući o tome kako spomenute pojmove shvaća tradicionalna događajna povijest, a kako povjesničar koji je takva stajališta prevladao, zaboravlja nešto vrlo važno. Izgubila je iz vida nekoliko činjenica. Prvo, prošla stvarnost, tj. njezin totalitet koji bi trebao biti predmet proučavanja — a i istovrsna budućnost — nije nam pristupačna u svojoj cjelovitosti. Obavijesti koje dobivamo iz prežitaka prošlih vremena, odnosno iz najneposrednije prošlosti za budućnost, nisu dovoljne, jer što se više po vremenskoj osi udaljujemo od trenutka promatranja, lakune su sve veće. Opravdano se postavlja pitanje da li na suvremenom stupnju historiografije i metoda za radnu rekonstrukciju i razumijevanje prošlosti za budućnost raspoložemo uopće relevantnim izvorima i činjenicama koje se iz njih mogu izvesti. Pitanje, koje naoko smjera prema problemu apsolutne spoznaje. No, ograničimo se samo na područje povijesne spoznaje. Zanemarivanje ovog puta u izlaganju M. Gross omogućava opravdanost pitanja da li u korpusu svih onih nama nepoznatih činjenica nema grupa koje u svojoj interakciji i u nekom odnosu s poznatima mogu bitno promijeniti naše razumijevanje i objašnjenje povijesti — bez obzira na to što se ono nama prikazuje kao dostatno za tzv. operativne potrebe. Potvrđan odgovor ne možemo, na žalost, isključiti.

Zatim M. Gross konstatira da »svaku povijesnu činjenicu treba ocijeniti s gledišta njezina položaja u vremenu i prostoru« kao svojstvima materije (219), te iznosi shvaćanje razvoja i prelazi na pojam uzročnosti. »Načelo uzročnosti« za nju je »podloga shvaćanja o zakonitom značaju povijesne i prirodne zbilje« (222). Ovdje, radi lakšeg razumijevanja »zakonitosti u povijesnom razvoju«, posize za »današnjim shvaćanjem zakonâ u prirodnim znanostima« (222), citirajući vrlo raznoliku literaturu, čak do naučno-popularnih djela.

Spominjući statističke zakonitosti i zakon vjerojatnosti dolazi do ne toliko neobičnog koliko opasnog zaključka za temelj njezina svjetonazora. »Zakoni u prirodnim naukama moraju se, dakle, shvatiti kao relativne istine koje nastaju na određenoj razini znanstvene spoznaje.« Ako taj stav, prema njezinoj analogiji, s prirode protegnemo — dakako prilagođen osobitostima društvene zbilje — na zakonitosti u društvenim disciplinama, tada se javljaju određeni problemi. Da li je temelj njezina svjetonazora još uvijek na razini razvoja društvenih disciplina ili je jedan njegov ne baš tako nevažan dio davno prevladan? Njezin mogući odgovor da je cjelokupni njezin pothvat, tj. ova knjiga, rezultat nastojanja da se približi razini suvremenih dostignuća historiografije, daje samo djelomičan odgovor. Riječ je o polazištima.

Donoseći klasifikaciju povijesnih zakonitosti, držeći se Topolskog, autorica mora priznati da ta klasifikacija »nije niti općenito prihvaćena niti je danas posljednja riječ nauke« (224), tj. 1976. kad ona piše svoju knjigu.²⁸ Ti zakoni bi bili: 1. strukturalni ili sinkronički, 2. genetički, uzročni ili dijakronički i 3. genetičko-strukturalni, razvojni ili dijakroničko-sinkronički. Navodi i pokušaj podjele strukturalnih zakona na: 1. zakon makrostrukture, 2. zakon ekonomske strukture i 3. zakon strukture nadgradnje. Slijedi podjela svakog od tih zakona s primjerima iz historiografije. U kontekstu zakonitosti povijesne zbilje autorica pokušava na tragu svojeg svjetonazora razriješiti utjecaj slobodne volje pojedinca na povijest — odnosno ulogu istaknutih ličnosti u povijesti, negirajući shvaćanja T. Carlylea i A. Toynbeea o jazu između velikih ličnosti i mase. Upozorila je i na sklonost istraživanju *elita*, napose u anglosaskim zemljama.

U odjeliku »Spoznajni proces u historijskom istraživanju« (232—240) M. Gross je pokušala sažeto izložiti teoriju spoznaje — skup logičkih sredstava u cilju istinite spoznaje predmeta proučavanja — temeljeći je dijelom na filozofskim, tradicionalnim shvaćanjima u klasičnim metodolozijama, prožimajući ih svojom reinterpretacijom nekih marksističkih postavki. U kontekstu spoznaje subjektivno-objektivno drži da su to dva neizbježna obilježja »znanstvene« spoznaje, ali odriče »znanstvenoj« spoznaji zadaću isključivanja subjektivnog. Dotiče se i problema ideologije, zaključujući da bi »svaki historičar trebao polaziti od teoretskih pretpostavki koje su posljedica njegova prethodnog istraživanja« (240).

Slijedećih pet odjeljaka — Historičarevi izvori (241—252), Stupnjevi istraživačkog procesa do utvrđivanja činjenica (253—263), Kvantitativne metode

²⁸ Upotrijebila je knjigu J. Topolskoga Metodologia historii, 1973, a četiri godine kasnije Topolski sabire dalje radove razasute po raznim časopisima i objelodanjuje ih u knjizi Marksizam i Historia, Warszawa 1977. Topolski je sabrao dvadeset svojih tekstova, od kojih dva do tada nisu publicirana u periodici, a nekolicina je dopunjena. Osim jednog rada iz 1965. svi ostali nastali su u rasponu od 1972. do 1976. Od svih radova M. Gross je upotrijebila u svojoj knjizi (247, bilj. 24) samo onaj s XIV međunarodnog kongresa povjesničara u San Franciscu 1975. a taj je dvaput prerađivan: 1976. za Historyce VI, i za ovu knjigu. Tekstovi koje Topolski donosi u ovoj knjizi bili su ranije relativno pristupačni jer su uglavnom objavljeni u časopisu Kwartalnik Historyczny i dr.

utvrđivanja činjenica, Objašnjenja, konstrukcija, sinteza (264—281) i Prezentacija znanstvenih rezultata u historiografiji — sastavni su dijelovi svih metodologija povijesti od tradicionalnih do suvremenih i uglavnom imaju svoje opravdanje utoliko ukoliko je to priručnik za studente. Izuzetak je treći odjeljak. Spomenuti odjeljci sadrže niz primjera iz hrvatske historiografije.

U odjeljku *Historija i društvene znanosti I* (307—317) M. Gross daje najprije pregled različitih podjela društvenih disciplina i u tom okviru određuje mjesto povijesti među njima, a u drugom dijelu obrađuje odnos između povijesti i ekonomske povijesti. Nije na odmet upozoriti da su mnogi od zagovornika »nove historije« po formalnom obrazovanju ekonomisti ili ekonomski povjesničari. U daljnjem odjeljku *Historija i društvene znanosti II* (318—344), najviše prostora dobila je, ne slučajno, »sociologija«, prema stajalištu M. Gross najopasnija i najagresivnija disciplina koja ugrožava samostalnost povijesti. Klasično »sociološko« shvaćanje povijesti kao banke podataka ili mrvljenje jedinstvene povijesti na uvode drugim disciplinama jest opasnost, veća samo u našim školskim (ne)prilikama, a manja na širem planu. U psihologiji je istaknuta važnost za povijest psihologije narodâ. Svoje mjesto dobila je i etnologija ili antropologija s objašnjenjima što se pod tim nazivljem razumijeva u pojedinim dijelovima svijeta (Evropa i SAD). O sljedećoj spomenutoj disciplini, »politologiji«, držim isto što i o »sociologiji«. Iako autorica ističe da posebnu pažnju treba posvetiti lingvistici (332) zbog njezine bliske veze s poviješću u XIX st., upravo taj kratki pododjeljak (332—334) može poslužiti kao paradigma što se može dogoditi povjesničaru kada pokuša dati pregled druge discipline bez njezina dovoljnog poznavanja. M. Gross spominje odnos povijesti i filologije, te prelazi na prekretnicu u lingvistici — Ferdinanda de Saussurea i strukturalnu lingvistiku. Propustila je o njemu navesti do sada najbolju studiju kod nas: Dubravko Škiljan. Stvaralac bez djela.²⁹ Zadržavajući se na neospornoj važnosti ženevskog profesora, ona zaboravlja da je lingvistika učinila nakon njega velik pomak u raznim pravcima, koje ne spominje, kao što su glosematika Louisa Hjelmsleva, generativna gramatika Noama Chomskog i dr. Za odnos lingvistike i povijesti mogla je upotrijebiti tada (između 1970. i 1974) standardni rad: Roman Jakobson, *Linguistics in its Relation to Other Sciences*.³⁰ Geografija je uvrštena kao zadnja od društvenih disciplina s raznim svojim pravcima od C. Rittera, F. Ratzela, geografskog determinizma A. Toynbeea, P. V. de la Blachea i geohistorije analista, tzv. ahistorijske geografije u SAD, opće geografije, do historijske geografije. Slijedi kraći pregled tehnika istraživanja u društvenim disciplinama.

U prvom izdanju knjige zaključno je poglavlje: Na putu prema genetičko-strukturalnoj historiji (346—352), u kojem M. Gross izriče mišljenje prema kojemu je iz njezine knjige očitljivo »da se marksisti i historičari različitih boja žele baviti istraživanjem društvenih struktura« i da »historiografija koja se ne služi strukturalnom metodom ne može biti marksistička« (346). Potom

²⁹ Teka ljeto-jesen 1973, 631—657.

³⁰ Actes du Xe congrès international des lingvistes 1, Bucarest 1969, 75—111.

razlaže shvaćanja pojma »socijalna historija« u pojedinim povijesnih škola u Francuskoj i u SR Njemačkoj. Pokušaj autorice — to je jedna od svrha njezine knjige — da jače oznanstveni povijest proglašujući jednim mogućim razvojnim pravcem put prema genetičko-strukturalnoj povijesti doveo ju je i do tvrdnje da je »shvaćanja širih slojeva teško dokučiti jer ona obično nisu pismeno izražena« (350). Tu njezin pristup ne daje rješenje. Kako u pojedinoj historiografiji najvažniji politički događaji postaju dovoljno poznati, zaključuje autorica, tako počinje proces prevladavanja »događajne« političke povijesti. Ovo stajalište treba dopuniti time da je kretanje spram prevladavanja tradicionalne povijesti moguće samo u onim historiografijama koje imaju uglavnom temeljito obrađenu većinu povijesnih razdoblja i njihovih različitih vidova. Da li je to slučaj s našom historiografijom? Teško se može osporiti negativan odgovor. Da li je težnja prema novom pristupu u povijesti u smislu Mirjane Gross moguće protumačiti kao bijeg od mukotrpnog i dugotrajnog rada na izvornom materijalu koji je u novijim razdobljima — a iz tih krugova povjesničara je većina pristalica novih pristupa — brojna, teško ovladiv i daje relativno skromne nove rezultate?

U dodatku drugom izdanju knjige, O osnovnim metodološkim problemima historijske znanosti na kraju sedamdesetih godina (353—367), pregnantnije su izložena obilježja analitičke i Bielfeldske škole, te uloga H. U. Wehlera u Njemačkoj, a američka »nova povijest« spominje se samo uzgred jer je detaljnije prikazana u spomenutom posebnom radu.³¹ Dopunu ovoj knjizi prema M. Gross čini pregled nekolicine zbirki članaka o kretanju spram nove povijesti na »Zapadu«, Na putu k budućoj historijskoj znanosti,³² koji nije mogao naći mjesto u knjizi.

Pokušaj bibliografije stranih prevedenih historijskih djela prema stanju u knjižnicama u Zagrebu koji je sastavila Š. Popović nije potpun niti je u skladu sa svojim naslovom.

Svojevrsan nastavak knjizi Historijska znanost čini nekoliko radova Mirjane Gross koji su izašli nakon izlaska njezina drugog izdanja 1980. To su: Mostovi prema sintezi (7—13), uvodni tekst zbirke članaka desetorice autora pod skupnim, nimalo slučajno odabranim, naslovom Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. do početka 20. stoljeća), Zagreb 1981 (urednik M. Gross); Socijalna historija i istraživanja Vojne krajine, Naše teme 11, 1982, 1886—1889; Historija i ideologija, skladišta podataka, znanost, *ibid.* 12, 2176—2188.³³

³¹ V. naprijed bilj. 26. U tom radu, iako spominje da se 1970. pojavio časopis *The Journal of Interdisciplinary History* (izlazi četiri puta godišnje), nije upotrijebila pri obradbi razvoja uvođenja kvantitativnih postupaka u povijesti rad Roberta P. Swierenga, *Computers and Comparative History*, na istom mjestu br. 2, jesen 1977, 267—286, gdje se daje njihov sustavan pregled za SAD.

³² CSP 2, 1977, 37—65.

³³ Tekstovi Mirjane Gross koji su nastali na tragu načela izloženih u Historijskoj znanosti neće se ovdje razmatrati jer bi to zahtijevalo prevelik prostor. To su: tri rada iz zbornika Društvene strukture: O integraciji hrvatske nacije (175—190),

Uređujući naprijed spomenutu zbirku M. Gross polazi od uvjerenja da se ne možemo približiti historiji društva, ili »socijalnoj« historiji u užem smislu, isključivo sredstvima istraživanja našega tradicionalnog »zanata«, već je potrebno prikloniti se »upotrebi jasnih pojmova, modela, teorija i sustavnih usporedbi« (9). Iako je svjesna — a to i ističe — različitosti pristupa svakog od deseterice autora, griješi u ocjeni da je to prednost. Poneki od autora približavaju se zastupanim načelima M. Gross, uostalom nameće im takav pristup sam materijal, dok poneki upotrebljavaju samo nazivlje *novog pristupa*, a neki ostaju u okvirima tzv. tradicionalnog pristupa.

Dajući uvod u nekolicinu tekstova o Vojnoj krajini, M. Gross stavlja težište na poredbeni tip istraživačkih pitanja s podlogom u socijalnom razvoju, uz novi netradicionalni pristup. Držim da je pravo pitanje koje su granice istraživanja tradicionalnim metodama — ovamo ubrajam statističke metode i upotrebu kompjutera, dakako samo za tehničke poslove — a koje su to teme koje nije moguće obraditi na današnjem stupnju poznavanja izvora, njihove upotrebe i historiografije. Na temelju tvrdnje da su trendovi kretanja u historiografiji spram novog pristupa odveć spori u Hrvatskoj i Jugoslaviji, M. Gross zaključuje da je zbog toga historiografija u opasnosti da opstane kao disciplina, tj. da je u krizi. Držim da nedostaje jasna analiza uzroka, koja bi sama dala odgovor — ne kriza povijesti, već kriza povjesničara. Dio srednjoškolske populacije koji dolazi na studij povijesti u Jugoslaviji, a i drugdje, nije uz to i njezin kvalitetniji dio. Djelomično vrijedi to i za druge društvene discipline. Možda to djeluje kao suviše oštra ocjena, ali držim da bi detaljna analiza strukture studenata povijesti s obzirom na njihovo mjesto u srednjoškolskoj populaciji prema uspjehu, fondu prethodnih znanja i talen-tiranosti, ispala u korist drugih disciplina, a ne povijesti.

Pokušaj sagledavanja stanja i odnosa spram historiografije dala je Mirjana Gross u radu *Historija — ideologija, skladište podataka, znanost*, ali zbog pogrešna stajališta većina zahtjeva ne može pridonijeti »ozdravljenju« jedne relativno slabo razvijene historiografije kakva je ona u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Da zaključimo! Pojava knjige kao što je *Historijska znanost* bila bi dobrodošla u svakoj historiografiji jer bi to značilo njezinu zrelost da na određenu stupnju razvitka daje takav plod, ali za hrvatsku historiografiju to ne vrijedi jer knjiga je doduše nastala u hrvatskoj historiografiji, ali ne na podlozi njezinih dometa. Ta je knjiga postigla svoju svrhu kao informacija — koja je inače teže pristupačna većem dijelu naših povjesničara, a pogotovu studenata — o *dijelu* kretanja u pristupu povijesti s ograničenjem na evro-

---

Nacionalnointegracijske ideologije u Hrvata od kraja ilirizma do stvaranja Jugoslavije (283—306) i O društvenim procesima u sjevernoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. st. (343—371); zatim O položaju plemstva u strukturi elite u sjevernoj Hrvatskoj potkraj 19. i na početku 20. stoljeća, HZ XXXI—XXXII, 1978—79, 123—149, i Modernizacija izvana — reforme u Građanskoj Hrvatskoj i Slavoniji za neoapsolutizma, ČSP 3, 1980, 5—55.

pocentristički krug uz SAD. Pregled historiografije starijih razdoblja ne zadovoljava svojim opsegom. Uputama dijela o metodologiji koje studenti mogu upotrijebiti nema zamjerki. Svrha *na putu k novoj historiji*, kojoj je podređen velik prostor u knjizi, držim da nije u skladu s mogućnošću primjene na sva razdoblja i sve probleme koji proizlaze iz potreba bavljenja totalitetom povijesti.

Summary

ON THE BOOK »HISTORICAL SCIENCE« BY MIRJANA GROSS

The author evaluates the second edition of the book »Historical science (development, form and trends)«, the first one of its kind in Croatian historiography, with a special concern for the development of historical discipline as presented in the book.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretpiate i narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.